خاک و خۆڵەمێش، یان ئافرەتێک بە ڕووتی ڕادەکات

هاشم سەڕاج

«خاک و خۆڵەمێش» نۆڤلێتێکی چکۆلەی قەبارە مامناوەندی سەد و چوار لاپەڕەی ڕۆماننووسی ئەفغانی [عەتیق ڕەحیمی]یە، ئازاد بەرزنجی لە ئینگلیزییەوە وەریگێڕاوە بۆ زمانی کوردی لە هەمان کاتدا کورتە نووسینێکی لە بارەی نۆڤلێتەکە نووسیوە و دیمانەیەکیشی وەرگێڕاوە کە لەگەڵ عەتیق ڕەحیمی ئەنجام دراوە، هەردوو بابەتەکەش لەگەڵ کتێبەکە بڵاوکراونەتەوە، بەرلەوەی ڕوو لە جیهانی سیمبۆڵ ئامێزی نۆڤلێتەکە بکەم، پێم باشە هەندێ زانیاری لە نووسینەکەی وەرگێڕ و دیمانەکەی نووسەر بخەمەڕوو.

عەتیق ڕەحیمی ساڵی ١٩٦٢ لە کابول لە دایک بووە. ساڵی ١٩٨٤ لە ئەفغانستان هەڵاتووە، ساڵێک لە پاکستان ماوەتەوە، پاشان مافی پەنابەری سیاسی لە فەڕەنسا پێ بەخشراوە، لە سۆربۆن سینەمای خوێندووە و چەند فیلمێکی دۆکیۆمینتاریی سەبارەت بە ئەفغانستان بەرهەم هێناوە، «خاک و خۆڵەمێش» یەکەمین ڕۆمانێتی. ڕەحیمی ئێستا لە پاریس دەژی- وەرگێڕی کوردی وای بۆ دەچێت کە «جەنگ پاڵەوانی زۆربەی کارەکانی عەتیق ڕەحیمییە» کارەکتەرەکانی ڕەحیمی هەریەکە و بەشێوەیەک لە شێوەکان قوربانی دەستی بێ ڕەحیمییەکانی جەنگن، جەنگێک کە بێ بەزەییانە مرۆڤەکان لە دەرەوە و ناوەوە دەهارێت و پانتاییەک بۆ ژیان و خۆشەویستی و جوانی ناهێڵێتەوە، وەرگێڕی کوردی بەردەوام دەبێ و دەڵێ: بەڵام نابێ ئەوەمان لە یاد بچێت کە ڕەحیمی بە زمانێکی پەخشانئامێزی سەرنجڕاکێش خوێنەر بۆ ناو ڕووداوەکانی ڕۆمانەکانی پەلکێش دەکات و ئەم ڕۆمانەشی لەسەر زمانی کەسی دووەم دەگێڕێتەوە، هەروەها ڕەحیمی دەڵێت کە ئەم ڕۆمانەی لەماوەی هەفتەیەکدا نووسیوە، بەڵام یەک ساڵی تەواو کاری لەسەر زمانەکەی کردووە تا بەم شێوەیە دەرچووە، عەتیق ڕەحیمی لە دیمانەکە و لە وەڵامی پرسیارەکانی [نادیا عەلی مەیوەندی]دا دەڵێت: من ئەم ڕۆمانەم لە ساڵ ١٩٩٦دا نووسی، کاتێک ئەوەندە نەدەبوو تاڵیبان دەسەڵاتیان گرتبووە دەست،

بیرم کردەوە، بۆ؟ ئەم توندوتیژییە بۆ؟ ئەم هەموو کاولکارییە بۆ؟ لە کاتی شەڕی سۆڤێتدا تۆڵەکارییەکی زۆر لە گۆڕێ بوو، کارەساتێکی بێ شومار، تاڵیبان لەم کارەساتانەوە هات! ئەوە گرنگە کە بزانیت لە کوێوە هاتووە؟ هەروەها من ویستوومە سێ نەوەی ئەفغانستان پیشان بدەم. لەمە بەدواوە هەوڵ دەدەم لە هەندێ لایەنی نۆڤلێتەکە بدوێم. «داستاگیر»ی باوە گەورە، یان باپیرە دەستی «یاسین»ی کوڕەزای گرتووە و بوخچەیەکی سوور و سپی پێیە کە تەختەکەی گوڵی سێوە، بوخچە سوورەکە لە بنەڕەتدا لەچکی ژنەکەیەتی، ئەوە لەچکەکەمت چی لێ کردووە.. ئەم ڕستەیە دەنگی دایکی مورادە.. ئەم تێکستە بەجێناوی کەسی دووەم نووسراوە، لەبەر ئەمیشە گێڕەرەوە بەپێی ناوکوێی ڕستە و دەستەواژەکان دەگۆڕێت، بەڵام بەگشتی گێڕانەوە لە ڕێگەی جێناوی کەسی دووەمەوە بابەت و ڕووداوەکان دەوروژێنێت و بەردەوامی بە خەون و خەیاڵ و خولیا و گەمەزەینییەکانی داستاگیر دەدات، یان گێڕەرەوە هێدی هێدی ئاراستەی دەکات و ڕووداو و یادەوەرییەکانی بیردەخاتەوە، بڕێ جاریش داستاگیر دووچاری خۆ دواندن و قسە بزڕکاندن دیت. داستاگیر لەگەڵ یاسینی کوڕەزای کە زۆر منداڵە ڕووە و ناوچەی «پولی خومری» و کانی خەڵووزی کەرکەر بەڕێ دەکەون، مورادی کوڕی داستاگیر کە باوکی یاسینە لەو کانەدا ئیش دەکات، تا هەواڵی کارەساتە جەرگبڕەکەی پێ ڕابگەیەنێت زۆربەی دیالۆگ و گفتوگۆکان لە نزیک ئەو پردە ئەنجام دەدرێن کە دەکەوێتە باکووری پولی خومری. کۆختی فاتیحی پاسەوان بۆنی دووکەڵ و داری سووتاوی لێ دێت، پاسەوانەکە دەیەوێت ئۆتۆمبیلێکیان بۆ ڕابگرێت تا بیانگەیەنێتە کانەکە، کەچی هەمیشە دەنگی دایکی موراد ئاوێتەی دەنگی گێڕەرەوە دەبێت و بە داستاگیر دەڵێت تۆ لە ڕۆخێکی ڕووبارەکەدایت و مورادیش لە ڕۆخەکەی تر مەیەڵە ئەو بێ تۆ بێت، بڕۆ بۆ لای ئەو هەڵبەتە یاسین هێزی بیستنی لە دەست داوە و کاتێ بەردەکان لێکدەدا گوێی لە دەنگی بەریەککەوتنی بەردەکان نییە، یاسین تینوویەتی... دوکاندارەکە ئاویان دەداتێ.. کابرای دوکاندار ناوی میرزا قادرە.. لە کوێوە هاتوون؟ لە «ئابقول»ەوە دەڵێن ڕووسەکان ئەو دێیەیان خاپوور کرد، داستاگیر من خۆم لە دێیەکە بووم، [بەناو دووکەڵ و ئاگرەکەدا بەرەو ماڵەوە ڕام کرد، هێشتا نەگەیشتبوومە ماڵەوە چاوم بە دایکی یاسین کەوت، بە ڕووتوقووتی ڕای دەکرد... نەیدەقیژاند، پێدەکەنی... وەکو شێت بە هەر چوار لادا ڕای دەکرد. لە حەمام بوو، تۆپێک دابووی بە حەمامەکەدا و تەختی کردبوو، چەند ژنێک یەکسەر تێیدا مردبوون و کەوتبوونە ژێر داروپەردووەوە، بەڵام بووکەکەی من... خۆزگە کوێر دەبووم و بووکەکەی خۆمم بەو شێوەیە نەدەبینی! بەدوایدا ڕام کرد. لەناو دووکەڵ و ئاگرەکەدا ون بوو، گەیشتمەوە ماڵەوە. خۆشم نازانم چۆن گەیشتمەوە [خانووی چی!! خانوو ببوو بە داروپەردوو، ببوو بە گۆڕستان، گۆڕستانی ژنەکەم و گۆڕستانی کوڕە لاوەکەی ترم] ئەم کارەساتە مرۆییە کە لە ئاکامی بۆردومانی هێزەکانی سۆڤێتەوە ڕووی داوە لە فەزای نۆڤلێتەکەدا وەک تراژیدیترین گرتەیەکی سینەمایی خراوەتەڕوو.

عەتیق ڕەحیمی لە دیمانەکەیدا سەبارەت بە پیشاندانی فیلمی «خاک و خۆڵەمێش» لە ئەفغانستان سوورە لەسەر ئەوەی کە نابێت ئەم دیمەنە بە هیچ شێوەیەک سانسۆر بکرێت، مەبەستی دانەر ئەوەیە کە «ئافرەتێک بە ڕووتی ڕا دەکات» دیمەنێکی پۆرنۆگرافیک نییە، بەڵکو هۆکاری خۆی هەبووە، هەڵبەتە لەم دیمەنە سینەماییەدا تراژیدیا لە جوانی جەستەوە سەرچاوە دەگرێت و گوزارە لە مەرگەساتەکانی جەنگ دەکات، میرزا قادری دوکاندار لە بنەڕەتدا خەڵکی ناوچەی شۆر بازاڕی سەر بەکابولە و کوڕەکەی دەچێتە ڕیزی سوپای ڕووس و ئەویش حاشای لێ دەکات، میرزا ماوەیەک لە کانەکە کار دەکات و دواتر ئەم دوکانە دادەنێت. میرزا قادر هەموو شانامەی فیردەوسی لەبەرەو لە دوکانەکەیدا لە بەیانییەوە تا ئێوارە خەریکی خوێندنەوەیە، یان خەریکی نووسینە... کاتی خۆیشی لە شۆر بازاڕ دوکانێکی هەبوو، بە ڕۆژ کاسبی دەکرد و بە شەویش حیکایەتخوانی، میرزا پێی وایە کە [زۆرابەکانی ئەم زەمانە نامرن،

بەڵکو دەکوژن] ، داستانی ڕۆستەم و زۆراب لەم نۆڤلێتە و لە ڕۆمانی «کۆلارەباز»ی «خالید حوسەینی»یشدا کاری لەسەر کراوە، لەوێش «ئەمیر» بەردەوام شانامە دەخوێنێتەوە و تراژیدیای ڕۆستەم و زۆراب بۆ «حەسەن» دەگێڕێتەوە، کە ڕۆستەم بە هەڵە زۆرابی، یان سوهرابی کوڕی دەکوژێت، بەڵام لەم نۆڤلێتەدا بابەتی ڕۆستەم و زۆراب زۆرتر پێوەندی بە کێشە و ململانێی نەوەکانەوە هەیە، داستاگیری باپیرە، گوزارە لە نەوەی کۆن دەکات، مورادی کوڕی نەوەی نوێ، یاسینی کوڕەزای نەوەی ئایینده، دەقی «خاک و خۆڵەمێش» لە جەوهەردا تێکستێکی تراژیدی و سیمبولییە، هاوکات کۆمەڵێک هێمای جۆراوجۆری بەکراوەیی بۆ لێکدانەوەی خوێنەر جێ هێشتووە، لەوانە قووتووی ناسواری داستاگیر... ناسوار ماددەیەکی سڕکەری نەشئەبەخشە، ڕەنگە چەشنی تلیاک و حەشیش جۆرێک لە چێژ و نەشوە بە مرۆڤ ببەخشێت، داستاگیر زۆرترین کاتی خەریکی بەکارهێنانی ناسوارە، [تۆزێک دەخەیتە سەر لەپی دەستت و دەیخەیتە ژێر زمانتەوە]..

ناسوار گەمە زەینییەکانی داستاگیر چالاکتر و بەهێزتر دەکات، زۆرجار یادەوەرییە حەسرەتئامێزەکانی پێ دادەڕێژێت، یان لەبەر خۆیەوە قسە دەبزرکێنێت و لەگەڵ یادگاری هاوسەری و کوڕە کوژراوەکەی دەژیت، کەچی کاتێ بە لۆرییەکەی شامەردی شۆفێر دەگاتە کانەکە و بەدوای مورادی کوڕیدا دەگەڕێت، سەرۆکی کرێکاران کە وێنەی خۆی بە قەدی دیواری ژوورەکەی هەڵواسیوە، پێی دەڵێت مورادی ئێستا لەقوولایی کانەکەدا کاردەکات و ئاگاداری کوژرانی سەرلەبەری خانەوادەکەیەتی، ئەو دەزانێت ژن و منداڵ و برا و دایک و باوکی کوژراون... «مورادی خۆی فرێدایە ناو ئاگرەکەوە هاوڕێکانی ڕزگاریان کرد» لێرەدا دەق ڕستێک دەلالەتی گوماناوی لای خوێنەر جێ دەهێڵێت، مورادی ماوەی چوار ساڵە لەم کانەدا ئیش دەکات و لەو ماوەیەشدا تەنیا چوار جار سەردانی ماڵەوەی کردووە، ئەوکاتێ بە کارەساتەکە دەزانێت، نایەت سەردانی ناوچەکەیان بکات، بەڵکو بێ باکانە لە کانەکەدا کار دەکات و سەرۆکی کرێکاران کە هێمای دەسەڵاتی سۆڤێتییە گفتی ئەوەی دەداتێ بینێرێتە خولی نەهێشتنی نەخوێندەواری و دواتر پلەوپایەی بداتێ، کەچی دوای بیستنی هەواڵی کارەساتەکە مورادی هەوڵی خۆکوشتنی داوە، بۆ؟ لەبەر ئەوەی هەواڵی مەرگەساتەکەی بە هەڵە پێگەیشتووە لە کانەکە وایان تێگەیاندووە کە سەرجەم خانەوادەکەی لەلایەن موجاهیدینەوە قەتڵوعام کراون، ڕاستە مورادی لە کانەکەدا بە ئایدیۆلۆژی کراوە و بڕوای تەواوی بەوە هەیە کە پێویستە ئەفغانستان بکرێت بە وڵاتێکی پرۆلیتاری، بۆیە سەرۆکی کرێکاران لێ ناگەڕێت داستاگیر مورادی کوڕی ببینێت، نەوەک ڕاستی کارەساتەکەی بۆ ئاشکرا بێت، کرێکارەکەش بە ترس و لەرزەوە قووتووی ناسوارەکە لە داستاگیر وەردەگرێت تا بیگەیەنێتە مورادی کوڕی. داستاگیر گرانبەهاترین شتگەلی خۆی بۆ کوڕەکەی جێ دێڵێت کە قووتووە پڕ ناسوارەکەیەتی لە هەمان کاتدا ناسوارەکە ئاماژەیە بۆ سەردانەکەی، داستاگیر کاتێ کانەکە جێ دێڵێت چاوەڕێی لۆرییەکەی شامەرد ناکات. تا لەگەڵی بگەڕێتەوە، ئاخر بۆ کوێ بگەڕێتەوە، ئەو ئالوودەی ناسوارە، قووتووە ناسوارەکەشی بۆ مورادی کوڕی نارد و «یاسین»ی کوڕەزاشی لای میرزا قادری دوکاندار جێ هێشت، ئێستا هێدی هێدی ڕێ دەکات و لە گردە خۆڵەمێشییەکان ڕادەمێنێت.. هێزی سۆڤێتی ساڵی ١٩٧٩ گەیشتە ئەفغانستان و ساڵی ١٩٨٨ لێی دەرچوو، ساڵی ٢٠٠١ هێزی ئەمریکی ڕووی تێکرد، دەقی «خاک و خۆڵەمێش» چەندین هێمای تری بۆ لێکدانەوەی خوێنەر جێ هێشتووە، لەوانە «سێو».. زۆرجار سێو چەشنی هێمایەکی ئێستێتیکی مامەڵەی لەگەڵ کراوە و ئاوێتەی خەون و خەیاڵ بووە لەنێو لۆرییەکەی شامەرددا ئەوە دایکی مورادە سێوەکان لە بوخچە سوورەکە دەردێنێت و هەڵیان دەڕێژێت «سێو» وەک چەمکێکی دێرین هەم هێمای گوناهی یەکەمە، هەم ئاماژەیە بۆ یاخیبوون و وروژاندنی سێکسی و درەختی زانین، بەڵام لەم نۆڤلێتەدا کۆمەڵێک هێما و دەلالەتی جیاجیا دەدرکێنێت بوخچە سوورەکەی دەست داستاگیر کە لەچکی هاوسەرەکەیەتی کۆمەڵێک سێوی تێدایە، یاسین جار جارە گازێ لە سێوێک دەگرێ و دواتر فڕێی دەدات، پاشان سێوەکان

ڕەش دادەگـــەڕێن، ســـێـــو وەک چەمکێکی ئێســتێـتیکی هێـمـای وەچەخستنەوە دەگەیەنێت، داستاگیر و ژنی و قـــادری کـــوڕی و زەینەبی بووکی کە بە ڕووتی ڕادەکات هەتا مـــــــورادیـش لـەم وڵاتـە ڕەش و خۆڵەمێشییەدا قوربانی گەمەکانی وەچەخـســتنەوەن، واتە گـــەمـــەی وەچەخستنەوە بە تەواوکەری گەمە زەینییەکانی داستـاگـیـر دادەنرێت، چونکە خـانەوادەی داسـتـاگـیـر لە بنەڕەتدا بەخۆشی و هۆگری و هێمنی دەژیان سـەرەتا کـوڕە ناڕەسـەنەکـەی «بەعقووب شا» کە ماڵیان بە ماڵی داسـتـاگـیـرەوە بوو، ویستی دەست لەگـــەڵ زەینەبی ژنی مـــوراد تێکەڵ بکات، زەینەب بە مـوراد گـوت و موراديش بێـڵێکی کێشـا بە سەری کوڕەکەی یاقووب شا و شەش مانگ زیندانی کـرا، پاشـــان ڕووی کـــردە کـانەکە بۆ کـارکـردن، داسـتـاگـیـر لە سەرەتاوە لە دڵەڕاوکێیەکی ترسناک و خـەمۆکـیـیـەکی قـووڵدا دەژیت، تا دێ خـــەم و خـــەفـــەت و کـــەســـەر، دەروونی دەهاڕێت، ئەگـەرچی کردەی گـــێـــڕانەوە بەهۆی جـــێناوی کـــەسی دووەمـــەوە ئەنجـــام دەدرێت، بەڵام زۆرجـــار دەنگی کـــەســـایەتی تری نۆڤڵێتەکە تێکەڵ بە دەنگەکە دەبن، بڕێ جاریش هەمان دەنگی داستاگیر هان دەدات خـــەم و خـــەفـــەتەکـــانی هەڵبـــڕێژێت و لەگـــەڵ کـــەســـانی تر دیالۆگ بکات، زۆرجاریش داستاگیر نوقـــمی یادەوەرییـــەکـــانی دەبێت و خـــۆی دەدوێنێت، یان دەکـــەوێتـــە حـــاڵەتێکی وڕێناوی... مـــەبەســـتم ئەوەیە کـــە تەکنیکی گـــێـــڕانەوە بەردەوام گـــۆڕانکاری بە خـــۆیەوە دەبینێت.. [بیر لەو ساتە دەکەیتەوە کە موراد دێکەی جێ هێشت، کاتێ لە دەرگـــــاکـــــەوە دەچووە دەرەوە، دەبووایە هەر ئەوکـاتە تۆش پەلی ژن و منداڵ و نەوەکـــانت بگرتایە و دێکەت جێ هێشتایە و بچوویتایە بۆ دێیەکی تر، بچوویتایە بۆ (پولی خـــومـــری)، ئـیـتـــر چ باک، ئەگـــەر زەوییـەکت نەبووایە بۆ کـشـتـوکـاڵ، نەفـــرەت لە گـــەنم: لەگـــەڵ مـــوراددا دەڕۆیشـــتـــیت و شـــانبـــەشـــانی ئەو پێکەوە لەکانەکەدا کارتان دەکرد.. ئەمڕۆ کەس لێی نەدەپرسیت، بۆچی هاتوویت.. جـــەخـــارا! تازە ئەوە لە دەست چوو] بە تـایبـــــەتی دەنگە ڕوحـانیـیـەکەی دایکی موراد دوای مـــەرگ و کـــارەســـاتەکـــە واز لە داســـتـــاگـــیـــر ناهێنێت، بەردەوام ئاوێزانی زەینە شڵەژاوەکەی دەبێت و باس لە بوخچە سوورەکە دەکات کە لەچکەکەیەتی...، یان سێـوەکـانی ناو بوخچەکە، ئەو دەنگە ڕوحانییە زۆرتر هۆگری مورادە.. هۆگری نێوان دایک و کـــوڕ... [لەچکەکـــەم بە ســـاقـــەی بێت]. [ئەم بوخـــچـــەیە لەچکی ژنەکـــەتە و بۆنی ئەوی لێ دێت] نۆڤڵێتی «خاک و خۆڵەمێش» وێڕای بەکارهێنانی خەون و خەیاڵ و ڕستەگەلێکی شـیـعری، بایەخی بە جـۆرێک لە فـەنتـازیاش داوە کـە لە فـەزای نۆڤـڵـێـتـەکـەدا زۆرتر فـۆرمی گرتە و دیمەنی سینەمایی وەرگرتووە [ڕاکـردنی زەینەب بە ڕووتی بەدوای لۆرییەکەیا]، هەروەها لە زۆر شوێنی ئەم نۆڤـڵـێـتـەدا تەکنیکی فلاشباک بەکارهاتووە، هەڵبەتە ئێستێتیکای دنیابینی لەم دەقەدا کارکردنە لەسەر تـراژیدیای جـــەنگ و ئـاکـــامـــە وێرانکارییـەکـانی، چونکە جـەنگ بەرپرسی سـەرەکی تاوان و سـتـەم و نادادپەروەرییـــە.. هاوکـــات ئەوە دەســـەڵاتی جـــەنگە یاری بە زەین و خەیاڵی داستاگیر و گوناهەکانی سێو و کـردەی وەچەخـســتنەوە دەکـات و خـاک و خـۆڵەمـێش ئاوێتـەی یەکـتـر دەکـــرێن و خـــۆشی و هۆگـــری و جـوانییـەکـانی مـرۆڤ و مـرۆڤـایەتی دەشێوێنرێن.

سەرچاوە:

ناوی کتێب: خاک و خۆڵەمێش

نووسینی: عەتیق ڕەحیمی

وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی

بابەت: نۆڤڵێت

چاپی یەکەم: ساڵی ٢٠١١

چاپخـانەی سـەردەم- کـوردسـتـان- سلێمانی.